

ITÄRAJAN VIINARALLI, ALKOHOLIN KULUTUS JA ALKOHOLIHAITAT

Suomen liittyminen Euroopan unioniin on lisännyt Suomeen saapuvien matkustajien mahdollisuuksia tuoda mukanaan verotta alkoholijuomia sekä EU-maista että kolmansista maista. Muutokset ovat koskeneet niin Suomessa kuin muissa maissa asuvia.

Tässä raportissa tarkastelemme alkoholi-juomien maahantuontioikeuden muutosten vaikutuksia itärajan yli Suomeen tulevaan alkoholimäärään ja sen käytöstä aiheutuviin seurauksiin Kaakkois-Suomessa. Matkustajien alkoholintuonnin ja alkoholin kokonaiskulutuksen muutosten ohella kiinnitämme huomiota alkoholihaittojen esiintymiseen terveydenhoidossa ja sosiaalihuollon palveluissa sekä rikollisuudessa.

Selvitys perustuu alkoholi-juomien kulutuksen ja matkustajien tuoman alkoholin osalta alkoholi-juomien kulutustilastoihin sekä alkoholi-juomien tuontia koskeviin kysely- ja haastattelututkimuksiin. Alkoholihaittoja koskevat tiedot ovat peräisin haittatilastoista sekä paikallisten toimijoiden haastatteluista ja heiltä saaduista tilastotiedoista.

ALKOHOLIJUOMIEN

MAAHANTUONTISÄÄNNÖKSET JA NIIDEN MUUTOKSET

Suomen liittyminen EU:hun merkitsi, että toisesta EU-maasta Suomeen saapuva yksityishenkilö on tammikuun 1. päivästä 1995 alkaen voinut tuoda verotta mukanaan omaan käyttöön alkoholijuomia enintään litran väkeviä alkoholijuomia (tai kolme litraa välituot-

teita) ja 5 litraa mietoja viinejä sekä 15 litraa olutta (Paaso 1996, 112–113). Tämä Suomen ja Ruotsin neuvottelema poikkeus EU:n yleisestä käytännöstä on voimassa ainakin kahden ensimmäisen jäsenyyvuoden ajan eli vuoden 1996 loppuun.

Vuonna 1994 verottomasti ostettua alkoholia sai Suomeen tuoda litran väkeviä alkoholijuomia ja litran viinejä (tai kaksi litraa viinejä) sekä kaksi litraa olutta. Tammikuun 1. päivästä 1995 alkaen Euroopan unionin ulkopuolelta Suomeen saapuva matkustaja on voinut tuoda verotta mukanaan enintään litran väkeviä alkoholijuomia (tai kaksi litraa välituotteita) ja kaksi litraa mietoja viinejä sekä – Suomen neuvottelemana poikkeuksena – 15 litraa olutta (Paaso 1996, 113–114).

Vuoden 1994 lopussa Suomeen palaava suomalainen saattoi tuoda verottoman alkoholimäärän edellyttäen, että matka oli kestänyt vähintään 24 tuntia. Pohjoismaiden tai EU-maiden ulkopuolelta Suomeen saapuva Suomen ulkopuolella asuva matkustaja sai puolestaan tuoda verottoman alkoholimäärän edellyttäen, että vierailu Suomessa kestäisi vähintään kolme vuorokautta. Lentomatkoihin mainittuja aikarajoja ei kuitenkaan sovellettu (Oy Alko Ab:n hallintoneuvoston kertomus ..., 1993, 31). Helmikuun 15. päivästä 1995 alkaen matkustajien oikeutta alkoholi-juomien verottomaan maahantuontiin ei enää säädely matkan kestoja koskevilla aikarajoituksilla (ks. tarkemmin Paaso & Österberg 1995).

EU:n tullittomuusasetukseen vedoten itäisen tullipiirin alueella ryhdyttiin toukokuun

8. päivästä 1995 alkaen soveltamaan käytäntöä, jossa satunnaisina matkustajien tullittomina tuomisina hyväksyttiin saman vuorokauden aikana enintään kerran tapahtuva tuonti, vaikka rajanylityksiä olisi useampia-kin (Lappeenrannan piiritullikamari 3.5.1995). Syyskuun 11. päivästä alkaen on itäisen tullipiirin alueella noudatettu menettelyä, jossa matkustajien tullittomina tuomisina on hyväksytty enintään kerran viikossa tapahtuva tuonti riippumatta rajanylitysten määrästä (Lappeenrannan piiritullikamari 7.9.1995).

Tuorein matkustajien alkoholin tuontia koskevien säännösten muutos tuli voimaan toukokuun 1. päivänä 1996. Tällöin Suomessa otettiin uudelleen käyttöön aikarajat kolmansia maita koskevassa liikenteessä. Suomessa asuvalta matkustajalta edellytetään 20 tunnin matkaa, jotta hän saa oikeuden alkoholijuomien tuontiin. Kolmansista maista saapuva EU:n ulkopuolella asuva matkustaja saa puolestaan tuoda Suomeen alkoholijuomia, jos hänen oleskelunsa Suomessa kestää vähintään kolme vuorokautta (Asetus alkoholijuomista ja väkiviinasta annetun asetuksen muuttamisesta 288/96).

ALKOHOLIN KULUTUS KAAKKOIS-SUOMESSA VIINARALLIN AIKANA

Niin kutsutun viinarallin on useimmiten oletettu johtaneen rajan pinnassa asuvien kansalaisten alkoholin kulutuksen huomattavaan lisääntymiseen. Samanaikaisesti on kuitenkin usein raportoitu myös Alkon Kaakkois-Suomessa sijaitsevien myymälöiden myynnin huomattavasta laskusta.

Alkoholijuomien tilastoitu kulutus oli koko Suomessa vuonna 1995 lähes samalla tasolla kuin vuonna 1994. Todellisuudessa alkoholin kulutus kuitenkin lisääntyi vuonna 1995 noin 10 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna alkoholin tilastoimattoman kulutuksen, käytännössä alkoholin matkustajatuonnin kasvun, vuoksi.

Kaiken kaikkiaan matkustajien alkoholin tuonti oli vuonna 1995 noin 30 miljoonaa litraa olutta, noin 9 miljoonaa litraa viiniä ja väli tuotteita sekä noin 7 miljoonaa litraa väkeviä alkoholijuomia. Muunnettuna 100 prosentin alkoholiksi kyseessä on noin 6 miljoonaa litraa, joka on noin 17 prosenttia alkoholijuomien tilastoidusta kulutuksesta (Pehkonen & Österberg 1996). Edellisvuoteen verrattuna oluen tuonti lisääntyi noin 26 miljoonaa litraa, viinien tuonti noin 5 miljoonaa litraa ja väkevien alkoholijuomien tuonti noin 4 miljoonaa litraa. Yhteensä lisäystä oli noin 4 miljoonaa litraa 100 prosentin alkoholiksi muunnettuna. Itärajan takaa Suomeen tuli vuonna 1995 lähes puolitoista miljoonaa litraa väkeviä alkoholijuomia, noin miljoona litraa viinejä sekä lähes 20 miljoonaa litraa olutta. Muunnettuna 100 prosentin alkoholiksi itä tuonti oli noin 1,6 miljoonaa litraa (Österberg 1996).

Alkoholijuomien kulutuksen alueellisten muutosten arviointia vaikeuttaa se, että tällä hetkellä ei ole saatavissa lääni- ja paikkakuntakohtaisia tietoja, jotka vastaisivat Alkon vielä vuonna 1994 tilastoissaan julkaisemia. Onneksi saatavissa on Alkon vähittäismyynnin arvon kehitys Alkon myyntipiireittäin koko vuodelta 1995 (taulukko 1) ja tammi-huhtikuulta 1996 (taulukko 2). Tosin myyntipiirijako on vuonna 1996 toisenlainen kuin vuonna 1995.

Ennako-odotusten mukaisesti Alkon vähittäismyynti aleni vuonna 1995 eniten Kaakkois-Suomessa, ja myynnin lasku kohdistui erityisesti itärajan tuntumassa oleviin myymälöihin. Esimerkiksi Imatralla vähittäismyynnin lasku oli vuonna 1995 yli 30 prosenttia. Myös elintarvikeliikkeet ovat raportoineet samansuuntaisia keskioluen myynnin pudotuksia. Mielenkiintoista taulukossa 1 on myös se, että vuonna 1995 Alkon vähittäismyynti lisääntyi muusta Suomesta poiketen Oulun ja Lapin myyntipiireissä eli niissä osissa Suomea, joihin Kaakkois-Suomen viinarallin ja Viron kärryturismin voi olettaa vaikuttaneen vähiten.

Vuonna 1994 Kymen läänissä kulutettiin alkoholijuomia 100 prosentin alkoholina 2,3 miljoonaa litraa. Jos oletetaan, että alkoholin kulutus olisi lisääntynyt koko maassa 10 prosenttia ja että alkoholin tilastoitu kulutus olisi laskenut Kymen läänissä 15 prosenttia, olisi Kymen läänin osuuden itärajan takaa tulevas-ta alkoholista oltava noin 0,6 miljoonaa litraa, jotta Kymen läänin alkoholin kulutus olisi kasvanut samassa suhteessa kuin koko maassa. Jos loputkin itärajan takaa tulleesta miljoonasta alkoholilitrasta olisi jäänyt Kymen läänin, olisi alkoholin kulutus lisääntynyt Kymen läänissä vuonna 1995 kaikkiaan noin 50 prosenttia eli 40 prosenttiyksikköä enemmän kuin koko maassa keskimäärin.

Edellä suoritetun laskuesimerkin tarkoituksena on muistuttaa, että arvioitaessa alkoholihaittojen kehitystä ei ole mielekäästä olettaa alkoholihaittojen lisääntyneen massiivisesti Kaakkois-Suomessa. Itse asiassa laskuesimerkkimme osoittaa, että jos arvioisimme kaiken itäalkoholin jääneen vain Kymen läänin, tulisimme samalla väittäneeksi, että muualla Suomessa alkoholin kulutuksen kasvu jäi vähäisemmäksi kuin talouden kehitys antaisi aiheen olettaa. Kuten taulukosta 1 voidaan todeta, Pohjois-Suomea lukuun ottamatta alkoholin vähittäismyynti väheni koko Suomessa, kun sen talouden kehityksen perusteella olisi odottanut lisääntyvän viitisen prosenttia. Tilastoidun kulutuksen ja odotetun kulutuksen erotus on myös muun Suomen osalta peräisin matkustajien alkoholintuonin kasvusta, osin Virosta tulleesta alkoholista ja osittain itäalkoholista.

Alkon myymäläpäälliköille kesällä 1996 suunnatun kyselyn mukaan tax-free-alkoholin arveltiin lisänneen alkoholin kokonaiskulutusta vuonna 1995 koko maan tasolla lähes 10 prosentilla. Lähellä itärajaa olevien myymälöiden päälliköt arvioivat vastaavan osuuden lähes 25 prosentiksi. Vaikka arvioiden pitävyyttä voidaan epäillä, viittaavat ne kuitenkin siihen, ettei kokonaiskulutuksen kasvu itärajan tuntumassa ollut tavaton suhteessa kulutuksen kasvuun muualla Suomessa. Itse

Taulukko 1. Vähittäismyyntin arvon muutos Alko Oy:n myymälöissä myyntipiireittäin vuonna 1995 edelliseen vuoteen verrattuna, %

myyntipiiri	muutos
Helsingin	- 5,0
Espoon-Vantaan	- 3,2
Lounais-Suomen	- 1,3
Länsi-Suomen	1,8
Pirkanmaan	1,2
Lahti-Uusimaan	- 2,2
Kymen	-13,6
Itä-Suomen	- 0,3
Oulun	2,9
Lapin	4,1
koko maa	- 1,7

Taulukko 2. Vähittäismyyntin arvon muutos Alko Oy:n myymälöissä myyntipiireittäin tammi-huhtikuussa 1996 edellisen vuoden vastaavaan ajanjaksoon verrattuna, %

myyntipiiri	muutos
Uudenmaan	- 8,9
Lounais-Suomen	- 5,9
Länsi-Suomen	- 5,4
Pirkanmaan	- 4,3
Kaakkois-Suomen	-12,4
Itä-Suomen	- 9,5
Pohjois-Suomen	- 4,8
koko maa	- 7,7

asiassa Alkon myymäläpäälliköiden esittämi-en arvioiden perusteella voisi jopa väittää, ettei Kaakkois-Suomi juuri poikennut alkoholin kulutuksen kasvun suhteen muusta Suomesta.

Kulutuksen kasvu saattaa olla hieman erilainen jollakin yksittäisellä paikkakunnalla, kuten esimerkiksi Imatralla, jossa raja ja rajan takaiset ostospaikat ovat hyvin lähellä ja nopeasti saavutettavissa. Tässäkin yhteydessä kannattaa kuitenkin muistaa, että myös itärajan pinnassa Venäjältä tuotu alkoholi on

Taulukko 3. Liikennejuopumustapaukset koko Suomessa ja Kymen läänissä vuonna 1995 ja niiden muutos prosentteina vuoteen 1994 verrattuna

	koko maa		Kymen lääni	
	tapauksia	muutos	tapauksia	muutos
rattijuopumus	7 261	- 16,3	586	- 16,5
törkeä rattijuopumus	13 837	+ 18,1	1 140	+ 19,5
muu liikennejuopumus	793	+ 57,0	96	+ 74,5
yhteensä	21 891	+ 4,8	1 822	+ 6,5

Taulukko 4. Liikennejuopumustapaukset koko Suomessa ja Kymen läänissä ensimmäisellä vuosineljänneksellä vuonna 1996 ja niiden muutos prosentteina edellisen vuoden vastaavaan ajankohtaan verrattuna

	koko maa		Kymen lääni	
	tapauksia	muutos	tapauksia	muutos
rattijuopumus	1 389	- 5,3	123	+ 20,6
törkeä rattijuopumus	2 620	- 11,2	223	+ 4,2
muu liikennejuopumus	3	0,0	1	0,0
yhteensä	4 012	- 9,3	347	+ 9,8

suurelta osalta korvannut Alkon tuotteita. Jos esimerkiksi Imatralla alkoholin kokonaiskulutus olisi noussut vuonna 1995 noin 20 prosenttia ja Alkon (sekä elintarvikeliikkeiden oluen) myynti olisi vähentynyt noin 30 prosenttia, pitää joka toisen Imatralla juodun oluen ja viinapullon olla peräisin rajan takaa – ja tällöinkään Imatra ei vielä eroaisi kulutustason muutoksen osalta kovinkaan paljoa muusta Suomesta.

ALKOHOLIN KULUTUS KAAKKOIS-SUOMESSA AIKARAJOITUSTEN VOIMAANTULON JÄLKEEN

Toukokuun 1. päivänä 1996 voimaan tulleet aikarajoitukset ovat selvästi vaikuttaneet alkoholin tuontiin. Tätä voidaan perustella kolmella eri tavalla. Ensiksikin itäisen tullipiirin tulliasemilla tarkastusta tekeväille henkilökunnalle kesä–elokuussa 1996 suunnatussa kyselyssä pyydettiin arviota alkoholituomis-

ten kehityksestä toukokuun 1996 jälkeen. Saatujen vastausten mukaan alkoholituomisten määrä olisi pudonnut noin puoleen entisestä aikarajoitusten voimaantumisen jälkeen.

Toiseksi tullin henkilökunnalta tiedusteltiin myös yksityiskohtaisia tietoja alkoholin tuojista ja heidän tuomistaan alkoholimääristä. Arvioiden mukaan noin 70 prosentilla Venäjältä palaavista suomalaisista ja noin puolella Suomeen saapuvista venäläisistä ei tätä nykyä ole lainkaan alkoholia mukanaan. Vuoden 1995 lopulla vastaavanlaisen arvion mukaan lähes jokainen Suomeen saapuva toi mukanaan alkoholia. Useimmiten tuomisena oli täysi laillinen lasti viinejä lukuun ottamatta. Myös tämänkertaisessa kyselyssä alkoholia tuovilla suomalaisilla arvioitiin olevan täysi laillinen viina- ja olutlasti. Venäläisillä alkoholin tuojilla arvioitiin olevan mukanaan täysi lasti väkeviä alkoholijuomia ja joka toisella täysi lasti olutta. Jos alkoholin tuonin aleneminen lasketaan matkustajamäärien, alkoholin tuojien osuuden ja arvioitujen tuonti-

Taulukko 5. Väkivaltarikokset koko Suomessa ja Kymen läänissä vuonna 1995 ja niiden muutos prosentteina edelliseen vuoteen verrattuna

	koko maa		Kymen lääni	
	tapauksia	muutos	tapauksia	muutos
tappo	106	- 7,8	6	- 14,3
törkeä pahoinpitely	1 955	- 4,1	125	+ 5,0
pahoinpitely	17 231	+ 12,1	998	+ 14,4
lievä pahoinpitely	3 002	+ 22,4	179	+ 40,9
yhteensä	22 294	+ 11,7	1 308	+ 16,3

Taulukko 6. Päihtyneiden säilönnöt koko Suomessa ja Kymen läänissä ikäryhmittäin vuonna 1995 ja niiden muutos prosentteina edelliseen vuoteen verrattuna

ikäryhmä	koko maa		Kymen lääni	
	tapauksia	muutos	tapauksia	muutos
-14	181	- 11,7	12	0,0
15-17	2 616	- 11,0	168	+ 16,7
18-20	4 916	- 6,5	337	+ 4,3
21-	82 806	- 1,6	4 781	+ 4,6
yhteensä	90 519	- 2,2	5 298	+ 4,9

määrien perusteella, saadaan alkoholin tuonin nyky määräksi noin kolmasosa viimevuotesta.

Kolmas tapa arvioida aikarajojen käyttöönoton vaikutuksia on tarkastella Kaakkois-Suomessa sijaitsevien Alkon myymälöiden myynnin kehitystä touko-heinäkuussa 1996. Kovin selvänä aikarajojen vaikutus ei näy Kaakkois-Suomessa vielä kesäkuussa, jolloin Alkon vähittäismyynti väheni markkoina koko maan tasolla 10 prosenttia ja Kaakkois-Suomessa 8 prosenttia. Heinäkuussa Kaakkois-Suomen Alkon myymälöiden myynti lisääntyi noin prosentin, kun myynnin lasku jatkui koko maan tasolla runsaalla 2 prosentilla. Imatran Alkoissa heinäkuun myynti ylitti edellisvuoden tason 25 prosentilla ja Haminassa 18 prosentilla. Samansuuntainen kehitys on jatkunut elokuussa. Koko maan 5 prosentin myynnin lisäystä vastasi 10 prosentin lisäys Kaakkois-Suomen myyntipiirissä ja 15

prosentin lisäys Kymen läänissä. Imatralla ja Haminassa elokuun myynti oli noin komanneksen suurempi kuin vuotta aiemmin. Lähellä rajaa sijaitsevista suuremmista Alkon myymälöissä arvioitiin puhelinkeskusteluissa noin puolen, joissain myymälöissä noin kahden kolmasosan viinarallin aikana vähentyneestä myynnistä palanneen takaisin aikarajojen säätämisen jälkeen.

TILASTOIDUT ALKOHOLIHAIAT

Rattijuopumus lisääntyi Kymen läänissä hieinan enemmän kuin koko Suomessa vuonna 1995 vuoteen 1994 verrattuna (taulukko 3). Vuoden 1996 ensimmäisellä neljänneksellä rattijuopumus lisääntyi Kymen läänissä 10 prosenttia, kun se koko maassa aleni 9 prosenttia (taulukko 4). Itse asiassa alkuvuodesta 1995 rattijuopumus oli lisääntynyt koko Suo-

nessa nopeammin kuin Kymen läänissä, mutta kahdella viimeisellä kolmanneksella eli viinarallin aikana rattijuopumus lisääntyi Kymen läänissä selvästi nopeammin kuin koko maassa. Myös Pohjois-Karjalan läänissä rattijuopumus lisääntyi nopeammin kuin koko maassa vuoden 1995 lopussa ja vuoden 1996 alussa.

Väkivaltarikollisuus lisääntyi Kymen läänissä vuonna 1995 enemmän kuin koko maassa (taulukko 5). Vuoden 1996 ensimmäisellä neljänneksellä väkivaltarikollisuus on kuitenkin lisääntynyt nopeammin koko maassa (10 prosenttia) kuin Kymen läänissä (7 prosenttia), kun vertailukohteena käytetään vuoden 1995 vastaavia kuukausia. Toisaalta väkivaltarikollisuus oli lisääntynyt Kymen läänissä vuoden 1995 ensimmäisellä neljänneksellä 34 prosenttia vuoteen 1994 verrattuna, kun lisäys koko maassa oli vastaavana ajankohtana 16 prosenttia. Jos siis vuoden 1996 ensimmäisen neljänneksen lukuja verrataan vuoden 1994 (eikä vuoden 1995) ensimmäiseen neljännekseen, on kasvu Kymen läänissä myös tuolloin selvästi suurempi kuin koko maassa.

Päihtyneiden säilöönnotot lisääntyivät Kymen läänissä vuonna 1995 noin 5 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna (taulukko 6). Koko maassa säilöönottojen määrä sen sijaan väheni noin 2 prosenttia. Nuorten, 15–17-vuotiaiden keskuudessa kasvua oli Kymen läänissä noin 17 prosenttia, kun koko maassa nuorten säilöönottojen määrä väheni 11 prosenttia. Myös hieman vanhempien eli 18–20-vuotiaiden säilöönnotot lisääntyivät Kymen läänissä 5 prosenttia, kun ne alenivat koko maan tasolla 7 prosenttia. Näyttää siis siltä, että nuorten osalta tilanne olisi kehittynyt Kymen läänissä selvästi huonompaan suuntaan kuin koko maan nuorten keskuudessa ja kaikkien Kymen läänin asukkaiden keskuudessa.

Imatran poliisialueella (Imatran, Parikkalan ja Ruokolahden nimismiespiirit) tehdyssä selvityksessä ”Alkoholin osuus kuolemansyynä tutkimuksissa 1994–1995” oli alkoholi

mukana 17 tapauksessa vuonna 1994 ja 38 tapauksessa vuonna 1995. Kuolemansyynä tutkimuksia oli kaiken kaikkiaan 127 vuonna 1994 ja 164 vuonna 1995. Sellaiset itsemurhat, joissa alkoholi oli mukana, lisääntyivät 2:sta (1994) 12:een (1995). Tapaturmaiset kuolemat, joissa alkoholi oli myötävaikuttavana tekijänä, lisääntyivät 1:stä (1994) 7:ään (1995) ja alkoholimyrkytykset 9:stä (1994) 14:ään (1995).

Itsemurha- ja väkivaltarikoksissa Kymen läänin teollisuuskaupungit pitävät kärkisijaa. Helsingin Sanomien tekemän kyselyn mukaan Kymen lääni sijoittuu kärkeen myös sairaaloissa hoidettavien alkoholipotilaiden tilastoissa (Wikström 1996). Viime vuonna useampi kuin joka tuhannes Kymen läänin asukas joutui sairaalan vuodeosastolle alkoholiperäisen maksa- tai haimasairaudesta. Rajua alkoholipotilaiden määrän kasvu on kuitenkin ollut myös Etelä- ja Pohjois-Karjalassa sekä Keski-Suomessa. Myös suurimmat lisäykset henkirikollisuudessa löytyvät Kaakkois-Suomesta eli Kuusankoskelta, Kotkasta, Lappeenrannasta ja Imatralta.

Haittakehityksen arviointiin aikarajojen voimaantumisen jälkeen ei ole vielä kovin hyviä edellytyksiä muun muassa siksi, että päihtyneinä säilöön otettuja koskevia tietoja ei ole saatavissa aikarajojen voimaantumisen jälkeiseltä ajalta. Huhti–kesäkuulta 1996 on saatavissa vain väkivaltarikoksia ja rattijuopumustapauksia koskevat tiedot. Väkivaltarikollisuus lisääntyi Kymen läänissä edelliseen vuoteen verrattuna hieman vähemmän kuin koko maassa. Rattijuopumus sen sijaan pysyi Kymen läänissä ennallaan ja väheni hieman koko maassa. Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että huhtikuun oli viimeinen vapaan viinan kuukausi, jolloin rajan takana käytiin jopa hamstraamassa, ja että touko–kesäkuussa on hyvinkin saatettu turvautua olemassa oleviin varastoihin.

ALKOHOLILOJEN MUUTOKSET HAASTATELUIJEN VALOSSA

Kaakkois-Suomen alkoholiolojen muutoksia pyrittiin kartoittamaan myös haastattelujen avulla. Vapaamuotoisissa haastatteluissa pyrittiin selvittämään, miten alkoholin maahan-tuontisäännösten muutokset vuonna 1995 oli-vat vaikuttaneet alkoholin käyttöön haastatel-tavan kotipaikkakunnalla, mistä paikkakun-nan asukkaat haastatellun mielestä hankkivat alkoholijuomansa ja miten toukokuun alussa 1996 voimaan tulleet rajoitukset ovat vaikut-taneet alkoholin hankintaan ja käyttöön. Haastatelluilta tiedusteltiin myös, miten al-koholin käytön haittavaikutukset ilmenevät paikkakunnalla ja miten ne ovat muuttuneet rajoitusten lievenemisen ja kiristymisen yhte-ydessä.

Kaiken kaikkiaan kirjattuja haastatteluja tehtiin lähes kolmekymmentä, pääasiassa Kotkassa, Lappeenrannassa ja Imatralla. Haastatellut valittiin etusijassa terveyden-huollosta, sosiaalitoimesta ja poliisitoimesta, mutta mukaan mahtui myös raittiustyönteki-jöitä ja Alkon myymäläpäällikkö. Yksittäisiä tietoja hankittaessa tai tarkistettaessa on oltu yhteydessä moniin muihinkin kaakkoissuo-malaisiin.

Haastattelutietoja arvioitaessa on muistet-tava, että haastatellut ovat kysymyksiin vasta-tessaan yleensä esittäneet arvioitaan koko vii-narallista, vaikka viinaralli ei olekaan ollut täysin yhtenäinen ilmiö. Lisäksi puhuessamme haastateltujen näkemyksistä emme referoi ketään yksityishenkilöä, elleimme sitten esitä suora lainausta. Haastateltujen näkemys on siis eräänlainen keskiarvo, jonka takana saat-taa olla useampikin kovin poikkeava näke-mys. Vallitseva todellisuus on myös ollut jois-sakin suhteissa kovin erilainen esimerkiksi Kotkassa ja Imatralla. Keskimääräinen näke-mys saattaa siten kuvata huonosti todellisuut-ta jonkin paikkakunnan näkökulmasta. Teh-tävänäämme oli kuitenkin selvittää turistialko-holin vaikutuksia koko Kaakkois-Suomessa – ei vain Imatralla, josta saadaan keskimääräis-

tä railakkaampi ja synkempi kuva kuten Hel-singin Sanomien kirjoitussarjassa Rajapat-saasta marraskuussa 1995.

ALKOHOLIN KÄYTÖN NÄKYVYYS

Alkoholin käyttö on haastateltujen mielestä tullut viinarallin aikana entistä näkyvämmäksi. Itäviinan ohella tähän liittyy kaksi erilaista säädösmuutosta. Ensinnäkin laillinen annis-kelu on varsinkin kesäisin aikaisempaa näky-vämpää ravintoloiden suurien ulkoanniskelu-alueiden vuoksi. Toiseksi alkoholin julkinen nauttiminen ei ole enää kiellettyä lain perus-teella, ja kaupunkien järjestyssäännöt tarken-tuivat alkoholin julkisen nauttimisen osalta vasta jälkikäteen. Varsinkin nuorten kohdalla vallitsi hetken aikaa ”Kaikki saa juoda missä tahansa” -tunnelma. Lisäksi tälläkään hetkel-lä alkoholin julkinen nauttiminen ei ole täysin kiellettyä. Esimerkiksi Kotkan kaupungin järjestyssäännössä alkoholin julkista nautti-mista säädelään seuraavasti: ”Päihdyttävän tai muun huumaavan aineen nauttiminen on kielletty linja-auto-, rautatie- ja lentoasemal-la sekä matkustajasatamassa. Nauttimiskielto on osoitettava kieltomerkein tai muuten riittä-vän selkeästi.”

ALKOHOLIN KÄYTÖN MÄÄRÄLLINEN MUUTOS

Alkoholin käytön määrän muutoksista haasta-teltavilla on erilaisia käsityksiä. Osa haasta-telluista katsoo verottoman alkoholin vain korvanneen aikaisemmin Alkosta ja elintarvi-keliikkeistä ostettuja alkoholijuomia. Osa taas katsoo halvan alkoholin tarjonnan kor-vautumisen ohella myös lisänneen alkoholin käyttöä: kun halpaa olutta on laatikkokaupal-la, sitä myös juodaan. Myös alkoholin käyttöä lisänneistä ollaan kovin eri mieltä. Osa haas-tatelluista on sitä mieltä, että alkoholin käytön lisääntyminen on tapahtunut ”tavallisten” ih-misten keskuudessa. Osa taas on sitä mieltä, että kulutuksen kasvattajina ovat ennen muu-

ta suurkuluttajat ja alkoholi-ongelmaiset. Haastateltujen kannat kulutuksen kasvuun eroavat asuinpaikan mukaan. Imatralla haastatellut ovat varsin varmoja siitä, että kulutus on kasvanut viinarallin aikana. Kotkassa taas löytyy enemmän kannatusta korvautumisajatukselle.

KÄYTETYT ALKOHOLILAJIT

Käytettyihin alkoholilajeihin veroton tuonti näyttäisi vaikuttaneen kaikista eniten. Veroton olut on pääasiallisesti 5,2-tilavuusprosenttista, kun suosituimpien kotimaassa myytyjen oluiden vahvuus on noin 4,5 tilavuusprosenttia. Rajan pinnassa juotava olut on siis aikaisempaa vahvempaa. Samoin veroton olut on ainakin yhden haastatellun mielestä lopettanut kotiolen tekemisen lähes kokonaan. Myös Alkon myymäläpäälliköille suunnatun kyselyn mukaan kotitekoisten alkoholijuomien esiintyminen oli harvinaisempaa itärajan lähellä kuin Suomessa keskimäärin. Viinejä verottomassa kaupassa ei juuri liiku. Väkevien juomien kohdalla suosituimpia näyttäisivät olevan kirkkaat 60 tilavuusprosenttia alkoholia sisältävät juomat, joten myös viinon kohdalla ainakin hankintavahvuus on suurempi kuin kotimaan Alkossa myytävien viinon vahvuus.

ITÄVIINAN RISKIT

Kirkkaan ”itäviinan” riskit ovat hyvin tunnettuja, eli toisaalta elää pelko siitä, että itäviinapullossa olisi muutakin terveydelle vaarallista kuin alkoholia, ja toisaalta elää epäily siitä, että itäviinapullossa ei olisikaan alkoholia niin paljon kuin etiketissä luvataan. Käsitystä itäviinan epäpuhtaudesta ovat ruokkineet laajasti uutisoidut metyylialkoholimyrryktykset. Nämä riskit ovat myös vaikuttaneet laittoman viinan kauppaan. Aikaisemmat pirtut ja venäläiset votkat ovat laittomassa kaupassa korvautuneet laatumerkeillä. Asiaan kantaa otta-

neiden haastateltujen mukaan seiskatien parkkipaikoilla kaupatuimmat viinamerkit ovat ”Finlandia-vodka” ja ”Absolut-vodka”. Itäisen tullipiirin tarkastushenkilökunnalle suunnatun kyselyn mukaan noin puolet venäläisten Suomeen tuomista väkevästä alkoholi-juomista on Suomessa valmistettua.

NUORTEN ALKOHOLIN KÄYTTÖ

Nuorten alkoholin käytöstä kannetaan huolta kaikkien haastateltujen keskuudessa. Raja-kaupan katsotaan helpottaneen alkoholijuomien hankintaa erityisesti nuorten kohdalla. Eräät haastatellut paheksuivat myös alkoholin kaupittelua koulujen läheisyydessä. Erittäinä hankintakeinona mainitaan alkoholin ottaminen vanhempien huomaamatta suurista kotivarastoista. Myös nuorten käyttämät alkoholijuomat ovat vahventuneet. Keskiolut on korvautunut vahvalla oluella – osittain jopa erityisen vahvalla – ja väkevien puolella 60-prosenttinen viina on myös nuorten suosiossa. Moni haastateltava arveli nuorisoin ryhtyneen käyttämään alkoholia aiempaa nuorempana (ks. myös Rimpelä & al. 1996a ja 1996b).

Yksi hyvä tiivistys viime aikojen tapahtumista Imatralla on seuraava: ”Kenttäpartiot totesivat viimeisen vuoden aikana, että nuorten kokoontumispaikoilta oli lasinsirut hävinneet – Nyt niitä on taas alkanut ilmestyä”. Se tarkoittaa, että verottomasti ostetut tölkkiolut olivat nuorisoin käyttämää olutta viinarallin aikana, mutta uusi kahdenkymmenen tunnin sääntö on vaikeuttanut verottoman oluen hankintaa sen verran, että ainakin osa nuorisosta hankkii nykyään oluensa elintarvikeliikkeistä lasipullossa. Samansuuntainen havainto on tehty myös Kotkassa. Ennen viinarallia koulujen päättäjaisjuhlien iltana kerättiin nuorten kokoontumisrannalta satoja tyhjiä olutpulloja. Viinarallin aikana pulloja oli todella vähän. Tyhjiä tölkkejä sen sijaan kerättiin säkkikaupalla.

Erittäinä ongelmana nuorten kohdalla on haastateltavien mielestä alkoholin ja pillerei-

den sekakäyttö. Tämä on uudehko ilmiö ja tuttu myös muualla Suomessa. Vaikka haastateltavat uskovat valtaosan Suomeen saapuvista huumeista tulevan lännestä, arvelivat he silti itärajan takana olevan huumetarjonnan vaikuttavan rajaseudun nuoriin.

ALKOHOLIN KÄYTTÖÖN LIITTYVÄT HAITAT

Karkeasti yleistäen voidaan sanoa, että alkoholin käyttöön liittyvien haittojen kasvua ei monikaan haastatelluista ole huomannut Kotkan seudulla. Sen sijaan Imatralla haittojen kasvua pidetään selviönä. Lastensuojelutapausten mainitaan lisääntyneen, samoin toimeentulotuen. Toimeentulotuen kasvussa on otettava huomioon myös suuri työttömyys. Myrkytysten ja kuolemantuottamusten määrän sanotaan kasvaneen. Eräs haastateltu tiivistä tilanteen seuraavasti: ”50 on kuollut tämän kaljarallin takia, mutta lopullinen kuolinsyy ei tue väitettä.” Toisin sanoen alkoholiehtoisia kuolemansyitä epäillään todellisuudessa olevan enemmän kuin tilastot näyttävät, osin siitä syystä, että alkoholia ei haluta kirjata kuolinsyyksi.

Eräällä poliklinikalla on todettu ”rantojen miesten” kunnan heikkeneminen. Syyksi osastonhoitaja arveli viinien korvautumista tuontikirkkaalla. Viinit sisältävät hänen käsitöksensä mukaan edes vähän ravinteita, kirkas ei. Katkaisuun tulevien sanotaan olevan huonokuntoisempia kuin aikaisemmin. Tämä liittyyneen samaan ilmiöön kuin erään toisen haastatellun näkemys siitä, että viinaralli vähensi hoidon tarvetta, koska kaljaa oli koko ajan saatavilla. Yhä useamman hoitoon tulevan mainitaan olevan ensikertalainen. Psykiatrisen laitoshoidon tarve alkoholi-ongelmaisten keskuudessa on usean haastateltavan mielestä kasvanut viime vuosina.

RAJAKAUPPA YLEISENÄ ILMIÖNÄ

Alkoholin rajakauppaa ei moni pitänyt mer-

kittäväksi haittana. Selvästikin tärkeämpää monille rajaseudun asukkaille näyttäisi olevan mahdollisimman vilkas kauppa- ja kulttuurivaihto rajan ylitse. Esimerkiksi, kun Haminan poliisi suoritti syksyllä 1995 tehoiskun yhdelle seiskatien parkkipaikalle ja pidätti 19 viinakauppiasta, joille kirjattiin rangausvaatimukset toiminnastaan, paheksuivat paikalliset yrittäjät seuraavalla viikolla poliisin liian aktiivista ”jahtaamista” väittäen tämän vähentävän normaalia kaupankäyntiä paikallisissa yrityksissä.

KAHDENKYMMENTEN TUNNIN SÄÄNTÖ

Osa haastatelluista katsoo uuden kahdenkymmenen tunnin säännön lisäävän laitonta verottoman alkoholin kauppaa. Koska tavallisten suomalaisten kohdalla kahdenkymmenen tunnin oleskelu Venäjän puolella vähentää rajamatkailua, aukeaa ammattimaisille trokareille uusia markkinoita: salakuljetus ammattimaistuu. Samoin huumeiden tarjonta lisääntyy useiden haastateltavien mielestä. Heidän mielestään suurin osa huumeista tulee lännestä, mutta myös entistä suurempi osa idästä. Lähempänä rajaa kahdenkymmenen tunnin säännön vaikutusta pidetään selvänä: ”Kevät 96, totta kai se on hillinnyt” tai ”Toukokuun rajoitus puri, näkyy selvästi”.

Osa haastatelluista ei usko aikarajoitusten vaikutuksiin, eikä yleensäkään rajoituksiin ongelmien ratkaisukeinona. Aika moni pitää aikarajoitusten palauttamista ylilyöntinä tai ainakin jonkinlaisena holhouksena: ”Holhoetaan, jotenkin ollaan laitettu erityisholhoukseen meidät.”

YHTEENVETO JA KESKUSTELU

Kaakkois-Suomen alkoholiolojen seuranta on monessa suhteessa ongelmallista. Alueelliset kulutustilastot puuttuvat tällä hetkellä. Akuuteista haitoista saadaan jonkin verran tietoja, mutta niistäkään ei ole vielä avuksi

huhtikuun 1996 jälkeisten tapahtumien arviointiin. Lisäksi terveyshaitat ilmaantuvat vasta aikojen kuluttua. Kuolemansytilastoista ei saada tarpeeksi tuoretta tietoa, ja yleensäkin terveyttä koskevat tiedot saadaan varsin pitkän ajan kuluttua.

Ilmeisesti alkoholin kulutus on viime vuosi-
na kasvanut Kaakkois-Suomessa enemmän kuin muualla Suomessa. Myös akuutit haitat ovat tilastojen mukaan lisääntyneet Kaakkois-Suomessa hieman voimakkaammin kuin muualla Suomessa. Nuorten säilöönottojen nousu on Kaakkois-Suomessa huomattavan suuri. Kokonaisuudessaan itäviina ja turisti-alkoholi ovat kuitenkin koko Suomen ongelmia, joten itäalkoholin aiheuttamat ongelmatkaan eivät rajoitu vain Kaakkois-Suomeen. Toisaalta joillakin paikkakunnilla, kuten esimerkiksi Imatralla, tilanne on ollut selvästi keskimääräistä hankalampi.

Itäisen tullipiirin tulliasemien ulkovalvontaa tekeväälle henkilöstölle osoitetun kyselyn mukaan itäalkoholin tuonti olisi aikarajojen voimaantulon jälkeen vähentynyt selvästi, ainakin puolella ehkä jopa kahdella kolmanneksella. Tämä ei kuitenkaan ole kokonaisuudessaan alentanut alkoholin kulutusta, koska rajan lähellä sijaitsevien Alkon myymälöiden myynti on selvästi lisääntynyt.

Haastattelujen antama kuva on monessa suhteessa varsin ristiriitainen. Ensinnäkin osa haastatelluista näkee alkoholin kulutuksen ja haittojen kasvaneen, osa ei. Tässä kysymys on osittain siitä, että itäviinan vaikutukset ovat sitä vähäisempiä, mitä kauemmaksi rajanylityspaikoista siirrytään, ja ovat siten

olennaisesti erilaiset esimerkiksi Kotkassa ja Imatralla. Toiseksi pulmallinen kysymys on, ketkä ovat kulutusta lisänneet. Nuorista ollaan yhtä mieltä, mutta sen jälkeen osa on sitä mieltä, että kulutuksen lisäys on tapahtunut keskiluokan keskuudessa. Kun viinakaappi on täynnä, tulee juoduksi enemmän, ja implisiittisenä oletuksena on, että sen ei tulisi johtaa järjesty- tai sosiaalipuolen ongelmiin. Osa taas arvelee nimenomaan suurkuluttajien joutuneen itäalkoholin armoille. Kun on halpaa viinaa, on varaa juoda tuhottomasti; kun viina on väkevää, ovat seurauksetkin raskaampia. Yleistäen voidaan sanoa, että haastatellut eivät kokeneet tilannetta paniikinomaiseksi, vaan mahdollisesti selvästi lisääntyneetkin alkoholihaitat siedetään, tosin sietoraja on selvästi lähempänä Imatralla kuin Kotkassa. Nuorison alkoholin käyttö koetaan kuitenkin selvästi ongelmaksi, ja tältä osin löytyy Imatralta varsin huolestuneita arvioita.

Jonkinlaisena läpikäyvässä pohjavireessä monessa haastattelussa on eräänlainen voimattomuus ja toivottomuuskin. ”Ei näistä säännöksistä ole mihinkään.” ”Moraali on höltynyt. Vastuuta ei tunneta, kanneta.” ”On satoja vuosia kokeiltu rajoittamista eikä onnistunut.” ”Laajeneva ongelma, jolle pitäisi tehdä jotakin. Suomessa alkoholistien hoito on löperissä käsissä. Terveystieteiden henkilö-
kunta on voimaton ongelman edessä.” ”Ei me pystytä näillä keinoilla vaikuttamaan. Ytimeen on tartuttava.” Sitä ydintä, johon pitäisi tarttua, ei kuitenkaan pystytä määrittelemään.

KIRJALLISUUS

Oy Alko Ab:n hallintoneuvoston kertomus alkoholilojen kehityksestä vuonna 1992. Helsinki 1993

Asetus alkoholijuomista ja väkiviinasta annetun asetuksen muuttamisesta, N:o 288. Annettu Helsingissä 26. päivänä huhtikuuta 1996

Lappeenrannan piiritullikamari 3.5.1995

Lappeenrannan piiritullikamari 7.9.1995

Paaso, Kari: Alkoholisäädöstö. Vantaa 1996

Paaso, Kari & Österberg, Esa: Miksi turistialko-

holia koskevasta aikarajoituksesta luovuttiin? Alkoholipolitiikka 60 (1995): 2, 132–135

Pehkonen, Juhani & Österberg, Esa: Turistialkoholin tuonti Suomeen vuonna 1995. Alkoholipolitiikka 61 (1996): 2, 110–122

Rimpelä, Matti & Luopa, Pauliina & Siivola, Matti: Humalaa ja huumeita Helsingissä. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, Päihdeasiaintoimisto. Maaliskuu 1996. 1996a

Rimpelä, Matti & Luopa, Pauliina & Siivola,

Matti: Päihheet ja nuoret Lappeenrannassa. Lappeenrannan kaupunki. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus/ Raati- ja tutkimuskeskus. Maaliskuu 1996. 1996b

Wickström, Sven: Alkoholi- ja huumeepotilaiden

määrä kasvaa sairaaloissa. Helsingin Sanomat 18.8.1996

Österberg, Esa: Alkoholia virtaa itärajan takaa. Helsingin Sanomat, ylio, 8.1.1996.

ENGLISH SUMMARY

Esa Österberg & Kari Haavisto & Raija Ahola & Maija Kaivonurmi: Cheap imports from Russia, alcohol consumption and alcohol-related problems (Itärajan viinaralli, alkoholin kulutus ja alkoholihaitat)

This report looks at how recent changes in alcohol import restrictions have affected the amount of alcohol that is brought into Finland across the Russian border. It also discusses the consequences of the consumption of this alcohol. We have two main sources of information, i.e. consumption statistics and questionnaire and interview data concerning the import of alcoholic beverages. The data on the problems associated with alcohol use come from statistics and interviews with local actors.

Alcohol consumption has in recent years increased more sharply in southeastern Finland than elsewhere in the country. Statistics indicate that acute problems have also increased somewhat more rapidly in southeastern Finland. The increase in the number of young people taken into custody has been particularly noticeable in southeastern Finland. Overall, however, the issue of cheap drink imported from Russia and elsewhere concerns the whole country, as do the related problems – even though there are certain places (such as the town of Imatra) where the situation is clearly worse than average.

Customs offers estimate that since the entry into force of time limits, the import of cheap drink from Russia has decreased substantially, at least by one half and possibly by two-thirds. However, this has not translated into reduced total alcohol consumption, because sales at Alko outlets near the border have at the same time sharply increased.

The picture that emerges from the interview data is in many respects quite contradictory. Some of the interviewees believe that alcohol consumption and problems have increased, others do not. This is partly explained by the fact that the effects of cheap imports gradually diminish further away from the crossing points; the problems are therefore essentially different in the towns of Imatra and Kotka. Another difficulty is presented by the question as to who account for the increase in consumption. It is agreed that young people are involved, but views differ as to whether consumption has increased among the middle classes or heavy drinkers.

Overall the interviewees did not consider the situation serious enough to warrant any panic reaction. People can apparently live with even a sharp increase in alcohol problems – although they are much closer to the end of their tether in Imatra than in Kotka. However, alcohol use among young people is clearly considered a serious problem, and people in Imatra are genuinely concerned.

KEY WORDS:

Alcoholic beverages, imports, taxation, consumption, social consequences, Finland, Russia